

TEXTY V OBĚHU

Richard Müller, Josef Šebek (eds.), *Texty v oběhu. Antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře* (Praha: Academia, 2015), 723 s.
ISBN 978-80-200-2447-3

Rámeček, do něhož lze zahrnout všechny autory přítomné antologie, definují její editoři Richard Müller a Josef Šebek „kontextově orientovaným uvažováním o literatuře a kultuře“ a „anglofonním prostředím“ coby místem jeho rozvíjení. To je jednak adekvátní vzhledem k různorodosti badatelských směrů jednotlivými studii či eseji reprezentovaných – totiž kulturního materialismu, nového historismu a *cultural studies* – a jednak výmluvné, pokud jde o jeden z cílů této souborné prezentace: namísto „rigidního uzavření“ textů „do určitého historického či metodologického kontextu“ šlo prý o to, pomoci „uvolnit energii a teoretické podněty, které v sobě nesou“ a z nichž některé vyniknou právě při vzájemné konfrontaci oněch teoretických -ismů, různými způsoby řešících jednu centrální otázku: „Jak rozšířit oblast (literární a umělecké) tvorby a recepce o širokou sociální dimenzi, a naopak – jak rozumět ‚estetickým‘ činnostem jako součástí společenského světa.“

V čem se ony způsoby liší, o tom něco napovědí již jména autorů působících zde v roli iniciátorů, respektive zásadních inspirátorů. V případě kulturního materialismu jím byl především sám jeho zakladatel Raymond Williams, v případě nového historismu francouzský filosof Michel Foucault. S legitimní mírou zjednodušení lze říct, že nový historismus byl a je orientován k maximálně komplexní analýze diskursivních formací – z axiologického hlediska navzájem neporovnatelných, neboť svézákonných –; při zkoumání jednotlivých textů nebo autora pak k vystavění „co nejúplnějšího, z jakkoli nicotných detailů tvořeného kontextu, vzájemně se prolínajících a do sebe zapuštěných rámců intencí a signifikací“. (Autor předmluvy Richard Müller v tomto bodě co k další inspiraci odkazuje k metodě „hustého popisu“ antropologa Clifforda Geertze. Stejně tak by ovšem mohl připomenout metodu, s níž Roland Barthes v knize *S/Z* přistoupil k jedné Balzakově povídce.) Teoretické působení následovníků Raymonda Williamse naproti tomu nikdy nemělo zůstat čistě historiografickým, respektive rezignovaným tvářív tvář nemožnosti překročit nebo obejít „politiku“, „moc“ či „ideologii“; „odmítnutí vylučného, čistě autonomního postavení ‚kulturní‘ a literární tvorby, spjaté s přesvědčením o klíčové úloze ‚kultury‘ [...] v celku společnosti“, zde implikovalo přijetí závazku snažit se moc

„kontrahegemonicky a „parazitně“ použít“. Nebýt jen odnoží „kulturních studií“, ale „příslibem nové kritické kulturní teorie“.

Do antologie zařazený Williamsův text („Literární teorie“) je kapitolou z knihy *Marxismus a literatura* (Oxford – New York: Oxford University Press, 1977) a dlužno dodat, že vyrovnávání se s marxismem je pro autora i pro kulturní materialisty obecně zásadním úkolem. Williams se vymezuje vůči ortodoxní verzi marxismu, otevřeně se však přiznává k ovlivnění Györgem Lukácsem, Antoniem Gramscim nebo Lucienem Goldmannem. V době psaní své knihy je rovněž obeznámen se společnými texty Michaila Bachtina a Valentina Vološinova z konce dvacátých let, věnovanými marxismu, freudismu a filosofii jazyka. V souladu s jejich pojetím a v opozici ke zjednodušeně chápané dichotomii základna/nadstavba vypracovává vlastní chápání kultury v její „materialitě“, tedy v intencích vepsaných do opozice (společenského) *bytí* a *vědomí* (spíše než základny a nadstavby). Konkrétně třeba jazyk definuje jako „dynamickou a vyjádřenou sociální přítomnost ve světě“. S odvoláním na ruský formalismus, jehož výdobytky jsou základem (třebaže ne nekriticky přijímaným) Bachtinovy a Vološinovy práce, zdůrazňuje, že „proces artikulace je nutně také materiálním procesem a že znak sám se stává součástí (sociálně utvářeného) fyzického a materiálního světa“. Jeden autor mezi Müllerem vyjmenovanými marxisty chybí; vzhledem k Williamsovu názoru na řeč jako „ustavující činnost společenské totality“, „samotné praktické vědomí, v němž je člověk jako společenská bytost utvářen, a zároveň je (v sociálním smyslu) sebeutvářející praxí“ – a koneckonců i vzhledem k tomu, že překlad z dotyčného autora celou antologii zahajuje (předchází právě příspěvek Williamsův), nelze mu zde upřít zásadní význam: Pierre Macherey je sice žákem Louise Althussera (vůči němuž se zakladatel kulturního materialismu vymezuje), je dokonce jedním z autorů Althusserem zaštitěné knihy *Lire le Capital*, nicméně jeho samostatný knižní debut *Za teorii literární produkce*, jímž se v roce 1966 energicky zapsal do dějin literární teorie – potažmo teorie kultury –, přináší jistou korekci učitelovy tendence absolutizovat všudypřítomnost ideologických státních aparátů. Jak píše překladatel teoretické části Machereyho díla Tomáš Chudý: je zde „patrná snaha uchopit sféru literatury jako typ společenské produkce řeči a významu a zároveň jako autonomní oblast, specifickou formu, která se vymyká pouhé reprodukci historicky aktivních ideologických rozporů“.

Dalším z autorů francouzské provenience – třebaže autorem etablovaným rovněž v angloamerickém akademickém prostředí – autorem značně ovlivnivším koncepci kulturního materialismu, je Pierre Bourdieu. Editoři vybrali jeho článek *Typy kapitálu*, pojednávající o jednom z fundamentálních (Bourdieuem zavedených) pojmů současné sociologie kultury (a to nejen té kriticky orientované). O rok starší spis o ekonomii jazykové směny (dostupný v češtině, viz Pierre Bourdieu, *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*, přel. Martin Pokorný [Praha: Karolinum 2014]) přinesl mimo jiné vysvětlení „funkcionální podstaty“ *kapitálu jako takového*: Kapitál je „nejenom to, co daný jedinec nahromadil, ale také a především to, co se rozmnožuje prací druhých (tj. v Marxově smyslu); např. jazykový kapitál se neustále rozmnožuje v procesu směny

uskutečňované druhými lidmi“. (Ve sféře, kde se „platí“ „měnou“, jež není „kryta zlatem“ co univerzálně ceněnou substancí, to samozřejmě implikuje závažnost problematiky *uznání*, respektive *zneuznávání*.) V nyní předkládaném textu demonstuje Bourdieu heuristickou hodnotu přenesení dotyčného ekonomického pojmu mimo sféru ekonomické směny, a to prostřednictvím vyčerpávající klasifikace rozličných *forem* „kapitálu“: například *kulturní kapitál* (na jedné rovině s kapitálem *sociálním*) je dále diferencován jako *kulturní kapitál ztělesněný* (neodlučitelný od svého nositele, tedy nedelegovatelný na nikoho jiného), *objektivizovaný* a *institucionalizovaný*.

Texty v oběhu nesou podtitul *Antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*, vzdor tomu, že kromě příspěvků ke „kul-matu“ v přísném smyslu jsou zde prezentovány – jak bylo řečeno – i pramenné texty k novému historismu a kulturním studiím. Nehledě k tomu, že editoři (a autoři úvodů k jednotlivým překladům) v nejmenším nezamlčují difference mezi dotyčnými třemi koncepcemi. Vnucuje se tudíž otázka, jak v takto rozšířeném použití rozumět pojmům *materiality*, *materialismu*. Několik jim věnovaných pasáží v již citované úvodní, bezmála osmdesátistránkové a při své komplexnosti optimálně vyčerpávající předmluvě můžeme shrnout v tom duchu, že *materiálním* je nazýváno jednak vše sociálně objektivované (instituce a instituty, opakující se a předvídatelné interakční vzorce), za druhé vše, co se týká mediálního zprostředkování, a do třetice – především u *nových historiků* – problematika tělesnosti. Na jednom z pólů souvisí užívání inkriminovaných slov s pojmem *historického materialismu* a nepřímo signalizuje *nějakou míru* badatelovy politické angažovanosti, na protilehlém pólu se jedná o téma bádání kulturně-*antropologických* (respektive etnografických). V té souvislosti asi nebude bez významu, že zatímco kulturní materialisté reflektují zpravidla literární díla z éry kapitalismu (19. století), noví historikové se obracejí ke kultuře raného novověku (k malířství quattrocenta, k alžbětinskému divadlu).

Nejproblematičtější se užití značky kulturně materialistického myšlení zdá být tam, kde je zřejmé, že tématem studie není ani problematika (re)produkce či cirkulace literárních textů a artefaktů, ani problematika médií, institucí či proměn recepce, nýbrž problematika reprezentací. V antologii je to nicméně paradoxně zrovna kulturní historička Catherine Belsey (ová), nad jejímž rozbořením motivů architektury v *Pýše a předsudku* Jane Austenové („Vytváření prostoru. Perspektivní vidění a lacanovské reálno“) se bez ohledu na uplatnění psychoanalytických konceptů musíme bránit pokušení označit její přístup prostě jako hermeneutický. „Trhlina ve zdi“, studie, v níž Catherine Gallagher (ová) a Stephen Greenblatt pojednávají o dvou raně renesančních malířských dílech koexistujících v jediném oltářním celku, se vlastně nezabývá tolik(o) reprezentacemi samotnými, nýbrž konfrontací dvou různých (vždy jinak vývojově i kulturně-sociálně příznakových) režimů reprezentace.

Závěrečný oddíl knihy zpřístupňuje texty o reprezentacích metaliterárních – o ideologiích umění – a o ideologii/ideologičnosti obecně: Alan Sinfield se v textu „Estétství a dekadence“ zabývá stereotypy (homoeroticky) zženštilých umělců, Jonathan Dollimore ve studii „Ti, kdo umění milují nejvíce, jej také nejvíce cenzurují“ upozorňuje na to, že

četní obhájci děl proskribovaných svého času pro explicitní tematizaci obscenit svojí argumentací paradoxně snižovali nebo snižují význam či závažnost literárních, respektive obecně uměleckých reprezentací.

Publikace Žižkova „Přízraku ideologie“ uzavírající celou antologii bezesporu potěší nejen příznivce této *star*, vždyť je v ní přehledně shrnuto vše, co Žižek o ideologii rozptýlil po mnoha dalších textech. Nicméně by snad bylo bývalo vhodnější vybrat některý z textů, který ideologická působení demonstruje na uměleckých dílech.

Žádná z možných námitek vůči „dramaturgii“ svazku nemůže každopádně snížit jeho základní přínos: zpřístupnění textů, které tu chyběly opravdu bolestně.

Miloslav Caňko